

III. 1-§.

159. Barcha butun sonlarni 1 ga bo'lsak 0 qoldiq qoladi, ya'ni barcha butun sonlar 1 moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanuvchi.

160. 8 moduli bo'yicha taqqoslanuvchi sonlar $8q + r$, $0 \leq r < 8$; masalan $r = 1$ da 9, 17 lar 8 moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanadi, chunki $9 = 8 \cdot 1 + 1$ va $17 = 8 \cdot 2 + 1$.

161. a) $1 \equiv -5(mod 6)$, $1 \equiv 6 - 5(mod 6)$, $1 \equiv 1(mod 6)$;

b) $546 \equiv 0(mod 13)$, $546 \equiv 13 \cdot 42 + 0$, $0 \equiv 0(mod 13)$;

c) $2^3 \equiv 1(mod 4)$, $8 \equiv 1(mod 4)$, $0 \equiv 1(mod 4)$?

d) $3m \equiv -1(mod m)$, $0 \equiv m - 1(mod m)$?

Demak, a), b) taqqoslamalar o'rinli, c), d) lar o'rinli emas.

162. $a \equiv b(mod m)$ taqqoslamaning o'rinli ekanligini ko'rsatish uchun a va b larni m ga bo'lganda bir xil qoldiq qolishini yoki $(a - b) : m$ ni ko'rsatish yetarli.

a) $121 \equiv 13145(mod 2)$, chunki $121 \equiv 2 \cdot 60 + 1$ va $13145 \equiv 2 \cdot 6572 + 1$

Berilgan sonlarni 2 ga bo'lsak, bir xil qoldiq qoladi. Shuning uchun ham ular 2 moduli bo'yicha taqqoslanuvchi.

b) $121347 \equiv 92817(mod 10)$, bu yerda $121347 = 12134 \cdot 10 + 7$, $92817 = 9281 \cdot 10 + 7$. Demak ta'rifga ko'ra taqqoslama o'rinli.

c) $31 \equiv -9(mod 10)$, $31 - (-9) \equiv 40 : 10$. Demak, taqqoslama o'rinli.

d) $(m - 1)^2 \equiv 1(mod m)$, bu yerda $(m - 1)^2 - 1 = m^2 - 2m = m(m - 2) : m$. Demak, taqqoslama o'rinli.

e) $2m + 1 \equiv (m + 1)^2(mod m)$, chunki $2m + 1 - (m + 1)^2 = 2m + 1 - m^2 - 2m - 1 = -m^2 : m$. Demak, berilgan taqqoslama o'rinli.

163. a) $5^{1812} = (5^2)^{906} = (25 \cdot 1 + 0)^{906} \equiv 0(mod 25)$. Shuningdek, $1964 = 1950 + 14 = 78 \cdot 25 + 14 \equiv 14(mod 25)$, demak, bu sonlar 25 moduli bo'yicha teng qoldikli emas, ya'ni $5^{1812} \not\equiv 1964(mod 25)$.

b) agar $a \equiv b(mod m)$ bo'lsa, $(a, m) = (b, m)$ bo'lishi kerak. Bizning misolimizda $(7^{103}; 87) = 1$; $(3; 87) = 3$. Demak, $7^{103} \not\equiv 3(mod 87)$.

c) $4^{1965} \equiv 25(mod 10)$ da $(4^{1965}; 10) = 2$ va $(25, 10) = 5$, $5 \neq 2$ bo'lgani uchun $4^{1965} \not\equiv 25(mod 10)$.

d) $30 \cdot 17 \equiv 81 \cdot 19(mod 6)$ da $30 \cdot 17 \equiv 0(mod 6)$, $81 \cdot 19 \not\equiv (mod 6)$ demak, taqqoslama o'rinli emas.

e) $(2n + 1)(2m + 1) \equiv 2k(mod 6)$. Bu yerdan tenglikga o'tsak,

$(2n + 1)(2m + 1) = 2k + 6t = 2(k + 3t)$. Bu tenglikning o'ng tomoni 2 ga bo'linadi, chap tomoni esa 2 ga bo'linmaydi. Shuning uchun ham taqqoslama o'rinli emas.

164. a butun soni va $m > 0$ butun soni berilgan bo'lsin. U holda qoldikli bo'lish haqida teorema asosan $a = m \cdot q + r$, $0 \leq r < m$ deb yoza olamiz. Bundan $a - r = mq$, ya'ni $(a - r) : m$. U holda ta'rifga asosan $a \equiv r(mod m)$.

165. $x \equiv 2(mod 10)$ ni tenglik ko'rinishida yozsak $x = 2 + 10t$, $t \in Z$, $x = 2, 12, 22, -8, -18$.

166. a) $x \equiv 0(mod 3), x = 3t, t \in Z$; b) $x \equiv 1(mod 2), x = 1 + 2t, t \in Z$.

167. a) $20 \equiv 8(mod m) \Rightarrow \begin{cases} 20 = mq + r \\ 8 = mq_1 + r \end{cases} \Rightarrow 12 = m(q - q_1) \Rightarrow m =$

1,2,3,4,6,12.

b) $3p + 1 \equiv p + 1(mod m) \Rightarrow 3p + 1 - p - 1 \equiv 0(mod m) \Rightarrow 2p \equiv 0(mod m) \Rightarrow 2p : m$. $2p$ ning bo'luvchilari $m = 1, 2, p, 2p$.

168. $13 \equiv 5(mod m) \rightarrow 13 - 5 \equiv 0(mod m) \rightarrow 8 \equiv 0(mod m) \Rightarrow m = 1, 2, 4, 8$.

169. Ta'rifga ko'ra 10 modul bo'yicha taqqoslanuvchi butun sonlarni 10 ga bo'lganda bir xil qoldiq qolishi kerak, ya'ni ular $a = 10 \cdot q + r, 0 \leq r < 10$ shartni qanoatlantirishi kerak. Misol uchun $r = 1$ deb olsak, barcha 10 ga bo'lganda 1, 11, 101, 1001, ... larga ega bo'lamiz.

170. Berilgan taqqoslamalardan qaysilari o'rinli ekanligini aniqlash uchun m modul bo'yicha taqqoslanuvchi sonlarning ayirmasi shu modulga qoldiqsiz bo'linishini tekshirib ko'rish kifoya.

a) da $1 - (-11) = 1 + 11 = 12$ va 12 soni 6 ga qoldiqsiz bo'linadi. Demak, berilgan taqqoslama o'rinli.

b) da $3n - n^2 = n(3 - n)$ va $n(3 - n)$ soni n ga qoldiqsiz bo'linadi. Demak, berilgan taqqoslama o'rinli.

c) da $2^6 - 1 = 63 = 7 \cdot 9$ va $7 \cdot 9$ soni 7 ga qoldiqsiz bo'linadi. Demak, berilgan taqqoslama o'rinli.

d) da $3m - 1 = 2m + (m - 1)$ va $2m + (m - 1)$ soni $m > 1$ ga qoldiqsiz bo'linmaydi. Demak, berilgan taqqoslama o'rinli emas.

Shunday qilib berilgan taqqoslamalardan a), b), c) lar o'rinli, d) esa o'rinli emas.

171. Berilgan taqqoslamani parametrik tenglik qilib yozsak, $x = 7 + 5t$, bunda t ixtiyoriy butun son. Bundan $x = 2 + 5 + 5t = 2 + 5(t + 1) = 2 + 5t_1$, t_1 - ixtiyoriy butun son. Demak x 5ga bo'lganda 2 qoldiq qoluvchi sonlardan $\dots, -13, -8, -3, 2, 7, 12, 17, \dots$ iborat bo'lar ekan.

172. Faraz etaylik $\begin{cases} x \equiv \alpha \\ y \equiv \beta \\ z \equiv \gamma \end{cases} (mod m)$ bo'lsin. U holda

$$\begin{cases} ax^3 \equiv a\alpha^3 \\ bx^2y \equiv b\alpha^2\beta \\ cxyz \equiv c\alpha\beta\gamma \\ dz \equiv d\gamma \end{cases} (mod m)$$

bajariladi. Bundan $F(x, y, z) \equiv F(\alpha, \beta, \gamma)(mod m)$ kelib chiqadi.

173. $3^n \equiv -1(mod m)$ ni $3^4 = 81 \equiv 1(mod 10)$ taqqoslamaga hadlab ko'paytirsak, $3^{n+4} \equiv -1(mod 10)$ hosil bo'ladi.

174. $2^{5n} - 1 = (2^5)^n - 1 = (31 + 1)^n - 1 \equiv (1^n - 1)(\text{mod} 31) \equiv 0(\text{mod} 31)$ demak $(2^{5n} - 1) : 31$.

175. $x = 3n + 1$ bo'lsa $1 + 3^x + 9^x = 1 + 3^{3n+1} + 9^{3n+1} = 1 + 3 \cdot 3^{3n} + 9 \cdot 9^{3n} = 1 + 3 \cdot (3^3)^n + 9 \cdot (9^3)^n = 1 + 3(26 + 1)^n + 9(128 + 1)^n = 1 + 3(13 \cdot 2 + 1)^n + 9(13 \cdot 56 + 1)^n \equiv 1 + 3 \cdot 1^n + 9 \cdot 1^n (\text{mod} 13) \equiv 13 (\text{mod} 13) \equiv 0(\text{mod} 13)$. Demak, $1 + 3^x + 9^x$ soni $x = 3n + 1$ ($n = 0, 1, 2, \dots$) bo'lganda 13 ga bo'linadi.

176. $(a + b)^p$ ni Nyuton binomi formulasidan foydalanib yoyib, keyin p moduli bo'yicha taqqoslamaga o'tamiz.
 $(a + b)^p = a^p + pa^{p-1}b + \frac{p(p-1)}{2!}a^{p-2}b^2 + \dots + ab^{p-1} + b^p \equiv a^p + b^p (\text{mod} p)$,
 ya'ni $(a + b)^p \equiv a^p + b^p (\text{mod} p)$.

177. Masalaning sharti bo'yicha $a \equiv b (\text{mod} p^n)$. Buni tenglik qilib yozsak, $a = b + p^n \cdot t$, ($t = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$). Bu tenglikni ikkala tomonini p -darajaga ko'taramiz, u holda $a^p = (b + p^n t)^p = b^p + p^{n+1}q$, ($q = 0, \pm 1, \pm 2, \dots$). Oxirgi tenglik esa $a^p \equiv b^p (\text{mod} p^{n+1})$ taqqoslamaga teng kuchli.

178. Agar $(x; m) = 1$ bo'lsa, $ax \equiv bx (\text{mod} m)$ taqqoslamani ikkala tomonini x ga qisqartirish mumkin, ya'ni $a \equiv b (\text{mod} m)$, bundan $a \equiv b \left(\text{mod} \frac{m}{(x, m)} \right)$ taqqoslama o'rinli ekanligi kelib chiqadi. Agar $(x, m) = d > 1$ bo'lsa, $x = dx_1$ va $m = dm_1$, $(m_1; x_1) = 1$ deb yoza olamiz. Bulardan foydalanib, $ax \equiv bx (\text{mod} m)$ taqqoslamani $adx_1 \equiv bdx_1 (\text{mod} m_1 d)$ deb yoza olamiz. Berilgan taqqoslamani ikkala tomonini va modulini ularning umumiy bo'luvchisiga qisqartirish mumkin. Shuning uchun ham oxirgi taqqoslamani $ax_1 \equiv bx_1 (\text{mod} m_1)$ ko'rinishda yozish mumkin. Bundan, $(x_1; m_1) = 1$ bo'lgan uchun, $a \equiv b (\text{mod} m_1)$ ga, ya'ni $a \equiv b \left(\text{mod} \frac{m}{d} \right)$ ga ega bo'lamiz. Bunda $d = (m, x)$ bo'lgani uchun $a \equiv b \left(\text{mod} \frac{m}{(x, m)} \right)$ ni hosil qilamiz.

179. Bunda $\overline{a_4 a_3 a_2 a_1 a_0} \equiv 0 (\text{mod} 33)$ taqqoslamani $a_4 10^4 + \overline{a_3 a_2} \cdot 10^2 + \overline{a_1 a_0} \equiv 0 (\text{mod} 33)$ ko'rinishda yozib olamiz va undan $9999a_4 + 99\overline{a_3 a_2} \equiv 0 (\text{mod} 33)$ ayniy taqqoslamani hadlab ayiramiz. U holda isbotlanishi talab etilgan taqqoslama $a_4 10^4 + \overline{a_3 a_2} + \overline{a_1 a_0} \equiv 0 (\text{mod} 33)$ hosil bo'ladi.

180. 1). Berilgan taqqoslamalarni $p - 1 \equiv -1 (\text{mod} p)$, $p - 2 \equiv -2 (\text{mod} p)$, ..., $p - n \equiv -n (\text{mod} p)$ ko'rinishda yozib olib, hadlab ko'paytiramiz. U holda $(p - 1)(p - 2) \dots (p - n) \equiv (-1)^n n! (\text{mod} p)$ hosil bo'ladi. Bunda $(n!, p) = 1$ bo'lgani uchun oxirgi taqqoslamani ikkala tomonini $n!$ ga bo'lib $\frac{(p-1)(p-2)\dots(p-n)}{n!} \equiv (-1)^n (\text{mod} p)$ ni hosil qilamiz. Buning chap tomoni C_{p-1}^n ga teng. Shuning uchun ham $C_{p-1}^n \equiv (-1)^n (\text{mod} p)$ bajariladi.

2) 22.1-misoldagi singari $p - 2 \equiv -2(mod p), \dots, p - n \equiv -n(mod p), p - (n + 1) \equiv -(n + 1)(mod p)$ lardan $(p - 2)(p - 3) \dots (p - n)(p - (n + 1)) \equiv (-1)^n(n + 1)!(mod p)$ ni, bundan esa $\frac{(p-2)(p-3)\dots(p-n)(p-(n+1))}{n!} \equiv (-1)^n(n + 1)(mod p)$ ni hosil qilamiz. Shuning uchun ham $C_{p-2}^{n+1} \equiv (-1)^n(n + 1)(mod p)$.

181. 1). $9^{10} = (10 - 1)^{10} = 100t + 1 \equiv 1(mod 100)$ bo'lgani uchun $9^{10q+r} \equiv 9^r(mod 100)$ bo'ladi. $9^9 = (9^2)^4 \cdot 9 = 81^4 \cdot 9 \equiv 9(mod 10)$ dan $9^9 = 9 + 10t_1$; u holda $9^{9^9} \equiv 9^{9+10t_1}(mod 100) \equiv 9^9(mod 100) \equiv (9^3)^3 \equiv 729^3(mod 100) \equiv 29^3(mod 100) \equiv 24389(mod 100) \equiv 89(mod 100)$. Demak, izlanayotgan oxirgi ikkita raqam 8 va 9.

2) $7^4 = 2401 \equiv 1(mod 100)$ dan $7^{100} = (7^4)^{25} \equiv 1(mod 100)$. Bu yerdan $7^{9^9} \equiv 7^{100q+89}(mod 100)$ (1) – misolga qarang) $7^{100q+89} \equiv (7^{100})^q \cdot 7^{89} \equiv 7^{89}(mod 100) \equiv 7^{89}(mod 100) \equiv 7^{88} \cdot 7(mod 100) \equiv (7^4)^{22} \cdot 7(mod 100) \equiv 7(mod 100)$. Demak, izlanayotgan oxirgi 2ta raqam 0 va 7.

182. $p > 2$ – toq tub son bo'lgani uchun $p + 2$ ham toq son bo'ladi, ya'ni $p \equiv p + 2 \equiv 1(mod 2)$ (1) bajariladi. Bundan $p^{p+2} + (p + 2)^p \equiv (2k + 1)^{p+2} + (2q + 1)^p \equiv 2(mod 2) \equiv 0(mod 2)$. Shuningdek tushunarliki, $p \equiv -1(mod p + 1)$ va $p + 2 \equiv 1(mod p + 1)$ bajariladi. Oxirgi 2 ta taqqoslamadan $p^{p+2} + (p + 2)^p \equiv (-1)^{p+2} + 1^p(mod p + 1) \equiv -1 + 1(mod p + 1) \equiv 0(mod p + 1)$ (2). (1) va (2) dan $p^{p+2} + (p + 2)^p \equiv 0(mod 2p + 2)$ taqqoslama kelib chiqadi.

183. Qaralayotgan sonlarni juft-jufti bilan birlashtirib (noldan tashqarilarini) $\pm \frac{p-x}{2}$, ($x = 1, 2, \dots, p - 2$) ko'rinishda yozish mumkin. Endi agarda bu sonlar ichida $p > 2$ moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanuvchilari bor desak, $\pm \frac{p-x}{2} \equiv 0(mod p)$ yoki $\frac{p-x_1}{2} \equiv \pm \frac{p-x_2}{2}(mod p)$ larning birortasi bajarilishi kerak. Bulardan $x \equiv p(mod p)$ va $x_1 \equiv \pm x_2(mod p)$ larga ega bo'lamiz. Birinchi holda $x = 0$ (chunki $x < p$), ikkinchi holda esa $x_1 = x_2$ yoki $x_1 = -x_2$ ga ega bo'lamiz. Bu esa qaralayotgan sonlar orasida o'zaro taqqoslanuvchilari yo'q ekanligini bildiradi.

184. Berilgan $i \equiv i - m(mod m)$ taqqoslamadan $i = 1, 2, \dots, m$ da

$1 \equiv 1 - m, 2 \equiv 2 - m, \dots, m - 2 \equiv (m - 2) - m \equiv 2, m - 1 \equiv m - 1 - m \equiv -1, m \equiv -m(mod m)$ larga ega bo'lamiz. Bularning barchasini n -darajaga ko'tarib keyin hadlab qo'shsak:

$$1^n + 2^n + \dots + m^n \equiv (-1)^n + (-2)^n + \dots + (-m)^n(mod m) \quad (1)$$

hosil bo'ladi. Bundan agar $n = 2k + 1$ toq son bo'lsa (shart bo'yicha m va n lar toq sonlar), $1^n + 2^n + \dots + m^n \equiv -(1^n + 2^n + \dots + m^n)(\text{mod } m)$, yoki

$$2 \sum_{i=1}^m i^n \equiv 0(\text{mod } m), \text{ ya'ni } \sum_{i=1}^m i^n \equiv 0(\text{mod } m)$$

kelib chiqadi.

185. Taqqoslamaning o'rinli ekanligini matematik induksiya metodidan foydalanib isbotlaymiz. $n = 1$ da berilgan $2^{3^n} \equiv -1(\text{mod } 3^{n+1})$ taqqoslama $2^3 \equiv -1(\text{mod } 9)$ ko'rinishni oladi. Bu taqqoslama $2^3 \equiv 8(\text{mod } 9)$ ayniy taqqoslamaga teng kuchli. Demak, $n = 1$ da taqqoslama o'rinli. Endi faraz etaylik berilgan taqqoslama $n = k$ uchun $2^{3^k} \equiv -1(\text{mod } 3^{k+1})$ o'rinli bo'lsin va biz $n = k + 1$ uchun uning, ya'ni $2^{3^{k+1}} \equiv -1(\text{mod } 3^{k+2})$ ning o'rinli ekanligini ko'rsatamiz.

$$2^{3^{k+1}} + 1 = (2^{3^k})^3 + 1^3 = (2^{3^k} + 1)(2^{3^k \cdot 2} - 2^{3^k} + 1)$$

bu yerda induktivlik farazimizga ko'ra $2^{3^k} + 1 \equiv 0(\text{mod } 3^{k+1})$ va $2 \equiv (-1)(\text{mod } 3)$ bo'lgani uchun $2^{2 \cdot 3^k} - 2^{3^k} + 1 \equiv 0(\text{mod } 3)$ bo'ladi. Bulardan $2^{3^k} + 1 \equiv 0(\text{mod } 3^{k+1})$ ning bajarilishi kelib chiqadi. Demak, matematik induksiya metodiga ko'ra berilgan taqqoslama ixtiyoriy natural n soni uchun o'rinli.

186. Masalaning shartiga ko'ra $2^{3^n} + 1 \equiv 0(\text{mod } 3^{n+1})$ bajariladi. U holda $2^{3^n} + 1 \equiv 0(\text{mod } 3^n)$ taqqoslama, albatta, bajariladi. Agar bundan $m = 3^n$, ($n = 1, 2, 3, \dots$) deb olsak, $2^m + 1 \equiv 0(\text{mod } m)$ taqqoslama kelib chiqadi. Bu yerda $m = 3^n$, ($n = 1, 2, 3, \dots$) bo'lgani uchun $2^m + 1 \equiv 0(\text{mod } m)$ taqqoslama, natural sonlarda cheksiz ko'p yechimga ega bo'ladi.

187. Taqqoslamaning o'rinli ekanligini n bo'yicha matematik induksiya metodini qo'llab isbotlaymiz. $n = 1$ da berilgan $(m - 1)^{m^n} \equiv -1(\text{mod } m^{n+1})$ taqqoslama $(m - 1)^m \equiv -1(\text{mod } m^2)$ ko'rinishni oladi. Bundan $(m - 1)^m + 1 \equiv 0(\text{mod } m^2)$, yoki $(m > 1 - \text{toq son})(m - 1 + 1)((m - 1)^{m-1} - (m - 1)^{m-2} + \dots + 1) \equiv 0(\text{mod } m^2)$.

Bu taqqoslamaning ikkala tomoni va moduli m ga bo'lib,

$(m - 1)^{m-1} - (m - 1)^{m-2} + \dots + 1 \equiv 0(\text{mod } m)$ ga ega bo'lamiz. Bundan $(-1)^{m-1} - (-1)^{m-2} + \dots + 1 \equiv 0(\text{mod } m)$. Yoki $\underbrace{1 + 1 + 1 + 1 + \dots + 1}_{mta} \equiv$

$0(\text{mod } m) \rightarrow m \equiv 0(\text{mod } m)$. Shunday qilib berilgan taqqoslama $n = 1$ da o'rinli ekan. Endi faraz etaylik, $n = k$ uchun berilgan taqqoslama, ya'ni $(m - 1)^{m^k} \equiv -1(\text{mod } m^{k+1})$ o'rinli bo'lsin. Biz berilgan taqqoslamaning $n = k + 1$ bo'lganda, ya'ni $(m - 1)^{m^{k+1}} \equiv -1(\text{mod } m^{k+2})$ taqqoslamaning o'rinli ekanligini isbotlaymiz. Bu yerdam $-$ toq son va

$$(m-1)^{m^{k+1}} + 1 = \left[(m-1)^{m^k} \right]^m + 1 = \left[(m-1)^{m^k} + 1 \right] \left((m-1)^{(m-1)m^k} - (m-1)^{(m-2)m^k} + \dots + 1 \right) \equiv 0 \pmod{m^{k+2}}.$$

Oxirgi taqqoslamaning o'ng tomonidagi birinchi ko'paytuvchi uchun induktivlik farazimizga asosan $(m-1)^{m^k} + 1 \equiv 0 \pmod{m^{k+1}}$ bajariladi. Ikkinchi ko'paytuvchi uchun esa $(m-1)^{(m-1)m^k} - (m-1)^{(m-2)m^k} + \dots + 1 \equiv \underbrace{1 + 1 + \dots + 1}_{mta} \equiv m \pmod{m} \equiv 0 \pmod{m}$ bajariladi. Keyingi 2 ta taqqoslamadan $(m-1)^{m^{k+1}} \equiv -1 \pmod{m^{k+2}}$ kelib chiqadi. Shunday qilib matematik induksiya prinsipiga asosan berilgan taqqoslama ixtiyoriy n natural soni uchun o'rinli.

188. Masalaning shartiga ko'ra $(m-1)^{m^n} \equiv -1 \pmod{m^{n+1}}$ taqqoslama o'rinli. Bundan $m = 5$ da $4^{5^n} \equiv -1 \pmod{5^{n+1}}$, ya'ni $4^{5^n} + 1 \equiv 0 \pmod{5^{n+1}}$. Bu holda $4^{5^n} + 1 \equiv 0 \pmod{5^n}$ taqqoslama albatta bajarilishi kerak. Endi agar biz $5^n \equiv x$ ($n = 1, 2, 3, \dots$) deb olsak, $2^{2^x} + 1 \equiv 0 \pmod{x}$ taqqoslamaga ega bo'lamiz. Bu yerda $x = 5^n$ ($n = 1, 2, 3, \dots$) bo'lgani uchun oxirgi taqqoslama natural sonlarda cheksiz ko'p yechimga ega.

189. 1). Bu yerda $2^{4n+1} \equiv 2 \cdot (2^4)^n \pmod{5}$, ya'ni $2^{4n+1} = 2 + 5t, t \in \mathbb{N}$ bo'lgani uchun $N = 3^{2^{4n+1}} + 2 = 3^{2+5t} + 2 = 9 \cdot (3^5)^t + 2 = 9(243)^t + 2 \equiv 9(11 \cdot 22 + 1)^t + 2 \equiv 9 + 2 \pmod{11} \equiv 0 \pmod{11}$, ya'ni $N > 11$ va $N:11$. Demak, u murakkab son.

2). Bu yerda $3^{4n+1} = 3 \cdot (81)^n = 3 \cdot (8 \cdot 10 + 1)^n \equiv 3 \pmod{10}$, ya'ni $3^{4n+1} = 3 + 10k, k \in \mathbb{N}$. Shuning uchun ham $M = 2^{3^{4n+1}} + 3 = 2^{3+10k} + 3 = 2^3 \cdot (2^5)^{2k} + 3 = 8(32)^{2k} + 3 \equiv 8(-1)^{2k} + 3 \pmod{11} \equiv 0 \pmod{11}$. Bu yerdan $M > 11$ bo'lgani uchun $M:11$ va u murakkab son degan xulosa kelib chiqadi.

190. 1). $2^x + 7^y = 19^z$ tenglamani qaraymiz. $19 \equiv 1 \pmod{3}$ bo'lganidan $19^z \equiv 1 \pmod{3}$. Lekin $2^x \equiv (-1)^x \pmod{3}$ va $7^y \equiv 1 \pmod{3}$ bo'lgani uchun $2^x + 7^y \equiv (-1)^x + 1 \pmod{3}$. Bu yerdan, agar x juft son bo'lsa, $2^x + 7^y \equiv 2 \pmod{3}$; agarda x — toq son bo'lsa, $2^x + 7^y \equiv 0 \pmod{3}$ larga ega bo'lamiz. Shunday qilib $2^x + 7^y \not\equiv 19^z \pmod{3}$. Bundan $2^x + 7^y = 19^z$ tenglama x, y, z natural sonlarda yechimga ega emas degan xulosaga kelamiz.

2). Endi $2^x + 5^y = 19^z$ tenglamani qaraymiz. Bu holda 1-misolga asosan $2^x + 5^y = (-1)^x + (-1)^y \pmod{3}$. Agar bu yerda x va y larning ikkalasi ham toq son bo'lsa, $2^x + 5^y \equiv -2 \equiv 1 \pmod{3}$ bo'ladi hamda $2^x + 5^y = 19^z \pmod{3}$ kelib chiqadi. Lekinda, agar $2^x + 5^y = 19^z$ tenglama x, y, z larning biror natural qiymatlarida o'rinli bo'lsa, $2^x + 5^y$ va 19^z lar ixtiyoriy modul bo'yicha ham taqqoslanuvchi bo'lishi kerak $x = 2n + 1, y = 2n + 1$ bo'lsin. $2^x + 5^y = 19^z \pmod{5}$ taqqoslamani qaraymiz. $2^{2n+1} + 5^{2n+1} = 2 \cdot 4^n + 5^{2n+1} \equiv 2(-1)^n \pmod{5}$, qaralayotgan tenglamaning ikkinchi tomoni $19^z \equiv (-1)^z \pmod{5}$

bo'lgani uchun $2^{2n+1} + 5^{2n+1} \not\equiv 19^z \pmod{5}$. Demak, $2^x + 5^y = 19^z$ tenglama x, y, z - natural sonlarda yechimga ega emas.

Izoh: Bu tenglamalarning yechimga ega emasligini taqqoslamalardan foydalanmasdan turib ham isbotlash mumkin. Masalan birinchi tenglamadan $2^x = 19^z - 7^y = (19^z - 1) - (7^y - 1) = 18(19^{z-1} + 19^{z-2} + \dots + 1) - 6(7^{y-1} + 7^{y-2} + \dots + 1) = 3[6(19^{z-1} + 19^{z-2} + \dots + 1) - 2(7^{y-1} + 7^{y-2} + \dots + 1)]$. Bu yerdan ko'rinadiki $(19^x - 7^y):3$. Lekinda 2^x soni 3 ga bo'linmaydi. Demak, $2^x \neq 19^z - 7^y$, ya'ni $2^x - 7^y \neq 19^z$.

191. Masala shartiga ko'ra $11a + 2b \equiv 0 \pmod{19}$ bo'lib, bu yerda taqqoslamalarning xossasiga ko'ra $30a + 2b \equiv 0 \pmod{19} \Rightarrow 15a + b \equiv 0 \pmod{19} \Rightarrow b \equiv 4a \pmod{19}$ ekanligini hosil qilamiz. Bunday holda $18a + 5b \equiv 18a + 20a \equiv 38a \equiv 0 \pmod{19}$ bo'lib, bundan esa

$18a + 5b \equiv 0 \pmod{19}$ ekanligi kelib chiqadi. Bu esa $\frac{18a+5b}{19}$ ning ham butun son ekanligini isbotlaydi.

192. Berilgan taqqoslamada $n^2 - 1 = (n - 1)(n + 1)$ bo'lib, n toq son bo'lgani uchun $(n - 1)$ va $(n + 1)$ lar ketma-ket keluvchi juft sonlar bo'ladi. Shuning uchun ham $n - 1$ soni 2ga bo'linsa, $n + 1$ soni 4ga bo'linadi. U holda ularning ko'paytmasi 8 ga bo'linadi. Shu tasdiqni taqqoslamalar tilida $n^2 - 1 \equiv 0 \pmod{8}$ ko'rinishda yoziladi.

193. Bu yerda $11 \cdot 31 - 1 = 340 = 5 \cdot 68$ va $2^5 \equiv -1 \pmod{11}$ bo'lgani uchun $2^{11 \cdot 31 - 1} = (2^5)^{68} \equiv (-1)^{68} \equiv 1 \pmod{11}$. Shuningdek $2^5 \equiv 1 \pmod{31}$ bo'lgani uchun $2^{11 \cdot 31 - 1} = (2^5)^{68} \equiv 1^{68} \equiv 1 \pmod{31}$.

Agar taqqoslama bir necha modul bo'yicha o'rinli bo'lsa, u shu modullarning eng kichik umumiy karralisi bo'yicha ham o'rinli bo'ladi (8-xossa). Shuning uchun ham $2^{11 \cdot 31 - 1} \equiv 1 \pmod{11 \cdot 31}$. Bu oxirgi taqqoslamaning ikkala tomonini ayniy taqqoslama $2 \equiv 2 \pmod{11 \cdot 31}$ ga ko'paytirsak, isbotlanishi talab etilgan taqqoslama kelib chiqadi.

194. Bu yerda $1, 2, 3, \dots, \frac{p-1}{2}, \frac{p+1}{2}, \dots, p-2, p-1$ sonlarini qarab ulardan quyidagi $\frac{p-1}{2}$ ta taqqoslamalarni tuzamiz:

$$1 \equiv -(p-1) \pmod{p}, \quad 2 \equiv -(p-2) \pmod{p}, \quad \dots, \quad \frac{p-1}{2} \equiv -\frac{p+1}{2} \pmod{p}.$$

Bu taqqoslamalarning har birini $2k+1$ darajaga ko'tarib qo'shamiz. U holda

$$1^{2k+1} + 2^{2k+1} + 3^{2k+1} + \dots + \left(\frac{p-1}{2}\right)^{2k+1} \equiv -(p-1)^{2k+1} - (p-2)^{2k+1} - (p-3)^{2k+1} - \dots - \left(\frac{p+1}{2}\right)^{2k+1} \pmod{p}$$

hosil bo'ladi. Bundan

$$1^{2k+1} + 2^{2k+1} + 3^{2k+1} + \dots + \left(\frac{p-1}{2}\right)^{2k+1} + \left(\frac{p+1}{2}\right)^{2k+1} + \dots + (p-3)^{2k+1} + (p-2)^{2k+1} + (p-1)^{2k+1} \equiv 0 \pmod{p}.$$

III.2-§.

195. $m = 10$ moduli bo'yicha barcha sinflarni $x = 10 \cdot q + r$, $0 \leq r < 10$ ko'rinishda yozish mumkin. Bu tenglamani taqqoslama ko'rinishida yozsak $x \equiv r \pmod{10}$, bunda $r = 0, 1, 2, \dots, 9$. Buni $x \equiv 0, 1, 2, \dots, 9 \pmod{10}$ ko'rinishida yozsak bo'ladi.

196. 1). $m = 9$ bo'lsa, m moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemalari: $1, 2, 3, 4, \dots, 9$ 9 moduli bo'yicha eng kichik musbat chegirmalarining to'la sistemasi. $-9, -8, -7, \dots, -2, -1$ 9 moduli bo'yicha eng katta manfiy chegirmalarining to'la sistemasi; $0; \pm 1; \pm 2; \pm 3; \pm 4$ — 9 moduli bo'yicha absolyut qiymati jihatidan eng kichik chegirmalarining to'la sistemasi.

Endi $m = 9$ modul bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemalarini yozamiz. Ular mos ravishda quydagicha bo'ladi (buning uchun yuqorida yozilgan to'la sistemadagi chegirmalardan 9 bilan o'zaro tublarini ajratib olish kifoya):

$$1, 2, 4, 5, 7, 8; \quad -1, -2, -4, -5, -7, -8; \quad \pm 1; \pm 2; \pm 4.$$

2). $m = 8$ — moduli bo'yicha chegirmalarning izlanayotgan to'lasii sistemalari: $1, 2, 3, 4, \dots, 8; \quad -8, -7, -6, -5, \dots, -2, -1; \quad \pm 1; \pm 2; \pm 3; \pm 4.$

$m = 8$ — moduli bo'yicha chegirmalarning izlanayotgan keltirilgan sistemalari: $1, 3, 5, 7; \quad -1, -3, -5, -7; \quad \pm 1; \pm 3.$

3). $p = 13$ — moduli bo'yicha chegirmalarning izlanayotgan to'la sistemalari: $1, 2, 3, 4, \dots, 13; \quad -13, -12, -11, \dots, -2, -1; \quad 0, \pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 4, \pm 5, \pm 6.$

$p = 13$ — moduli bo'yicha chegirmalarning izlanayotgan keltirilgan sistemalari: $1, 2, 3, 4, \dots, 12; \quad -12, -11, \dots, -2, -1; \quad \pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 4, \pm 5, \pm 6.$ 4).

$m = 12$ — moduli bo'yicha chegirmalarning izlanayotgan to'la sistemalari: $1, 2, 3, 4, \dots, 12; \quad -12, -11, -10, \dots, -2, -1; \quad \pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 4, \pm 5, \pm 6.$

$m = 12$ — moduli bo'yicha chegirmalarning izlanayotgan keltirilgan sistemalar $1, 5, 7, 11; \quad -1, -5, -7, -11; \quad \pm 1; \pm 5.$

5). $p = 7$ — moduli bo'yicha chegirmalarning izlanayotgan to'la sistemalari: $1, 2, 3, 4, 5, 6, 7; \quad -7, -6, -5, -4, -3, -2, -1; \quad 0, \pm 1, \pm 2, \pm 3.$

$p = 7$ — moduli bo'yicha chegirmalarning izlanayotgan keltirilgan sistemalari: $1, 2, 3, 4, 5, 6; \quad -7, -6, -5, -4, -3, -2, -1; \quad \pm 1, \pm 2, \pm 3.$

6). $m = 10$ — moduli bo'yicha chegirmalarning izlanayotgan to'la sistemalari: $1, 2, 3, 4, \dots, 10; \quad -10, -9, -8, \dots, -2, -1; \quad \pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 4, \pm 5,$

$m = 10$ – moduli do'yicha chegirmalarning izlanayotgan keltirilgan sistemalari:

$$1, 3, 7, 9; \quad -9, -7, -3, -1; \quad \pm 1, \pm 3.$$

197. $x = 10q + r, 0 \leq r < 10$ dan $x = 10q, \quad x = 10q + 1, x = 10q + 2, x = 10q + 3, \quad x = 10q + 4, \quad x = 10q + 5, x = 10q + 6, x = 10q + 7, x = 10q + 8, x = 10q + 9.$

198. a) $(10, x) = 1$ va $x \leq 10$ bo'lishi kerak. Ularning soni $\varphi(10) = 4$ ta va ular $x = 10q + 1, x = 10q + 3, x = 10q + 7, \quad x = 10q + 9$, bularni taqqoslama ko'rinishida yozsak. $x \equiv 1(mod 10), x \equiv 3(mod 10), x \equiv 7(mod 10), x \equiv 9(mod 10)$, yoki qisqacha yozsak $x \equiv 1, 3, 7, 9(mod 10)$.

b) $(10, x) = 2$ va $x \leq 10$ bo'lishi kerak, 3 – misoldan $x = 10q + 2, x = 10q + 4, x = 10q + 6, x = 10q + 8$, yoki bulardan $x \equiv 2, 4, 6, 8(mod 10)$.

c) $(10, x) = 5$ va $x \leq 10$ bo'lishi kerak, ya'ni 3-misoldan $x = 10q + 5$, ya'ni $x \equiv 5(mod 10)$.

d) $(10, x) = 10$ va $x \leq 10$ bo'lishi kerak, 3-misoldan $x = 10q$, ya'ni $x \equiv 0(mod 10)$.

199. Buni isbotlash uchun quyidagi 2 ta holatni e'tiborga olish kifoya. Birinchidan md modul bo'yicha sinflar soni, m modul bo'yicha sinflar sonidan d marta ko'p. Ikkinchidan m modul bo'yicha taqqoslanmaydigan sonlar md modul bo'yicha ham taqqoslanmaydi.

200. Masalan:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10; -10, -9, -8, -7, -6, -5, -4, -3, -2, -1;

$\pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 4, \pm 5$, umumiy holda $x = 10q + r, 0 \leq r < 10$ va $q \in \mathbb{Z}$.

201. $\frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}} = \{C_0, C_1, C_2, \dots, C_9\}$ to'plamlarni qarasak va bu to'plamda qo'shish hamda ko'paytirish amallarini (2) va (3) tengliklar yordamida aniqlash bu to'plam shu amallarga nisbatan yopiq ekanligini jadvallardan ko'rish qiyin emas.

+	C_0	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9
C_1	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_0
C_2	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_0	C_1
C_3	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_0	C_1	C_2
C_4	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_0	C_1	C_2	C_3
C_5	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9	C_0	C_1	C_2	C_3	C_4
C_6	C_6	C_7	C_8	C_9	C_0	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5
C_7	C_7	C_8	C_9	C_0	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6
C_8	C_8	C_9	C_0	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7
C_9	C_9	C_0	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8

*	C_0	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9
C_0	C_0	C_0	C_0	C_0	C_0	C_0	C_0	C_0	C_0	C_0
C_1	C_0	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5	C_6	C_7	C_8	C_9
C_2	C_0	C_2	C_4	C_6	C_8	C_0	C_2	C_4	C_6	C_8
C_3	C_0	C_3	C_6	C_9	C_2	C_5	C_8	C_1	C_4	C_7
C_4	C_0	C_4	C_8	C_2	C_6	C_0	C_4	C_8	C_2	C_6
C_5	C_0	C_5	C_0	C_5	C_0	C_5	C_0	C_5	C_0	C_5
C_6	C_0	C_6	C_2	C_8	C_4	C_0	C_6	C_2	C_8	C_4
C_7	C_0	C_7	C_4	C_1	C_8	C_5	C_2	C_9	C_6	C_3
C_8	C_0	C_8	C_6	C_4	C_2	C_0	C_8	C_6	C_4	C_2
C_9	C_0	C_9	C_8	C_7	C_6	C_5	C_4	C_3	C_2	C_1

$\langle \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}; +; \cdot \rangle$ ning halqa bo'lishi uchun additiv Abel gruppasi, multipikativ yarim gruppaga va distributivlik sharti $(C_i + C_s)C_j = C_iC_j + C_sC_j$ bajarilishi kerak.

Endi shu shartlarning bajarilishini tekshiramiz.

I. Additiv Abel gruppasi: a) $\forall C_i, C_e, C_s \in \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}$ elementlar uchun $(C_i + C_e) + C_s = C_i + (C_e + C_s)$ - assotsiativlik sharti bajarilishi kerak. Bu yerda $C_i = (10q + i)$, $C_e = (10q + e)$, $C_s = (10q + s)$ bo'lgani uchun $(C_i + C_e) + C_s = C_{i+e} + C_s = C_{i+e+s}$ (yoki $C_{i+e-m+s-m} = C_{i+e+s-m}$). Shuningdek, $C_i + (C_e + C_s) = C_i + C_{e+s} = C_{i+e+s}$ (yoki $C_{i+e+s-2m}$). Bu tengliklarning o'ng tomonlari teng, demak chap tomonlari ham teng bo'lishi kerak. Bundan assotsiativlik shartining bajarilishi kelib chiqadi.

b) $\forall C_i \in \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}$ uchun $\exists C_0 \in \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}$ bo'lib, $C_i + C_0 = C_0 + C_i = C_i$ bajariladi, ya'ni qaralayotgan to'plamda nol element mavjud.

c) $\forall C_i \in \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}$ uchun $\exists C_{10-i} \in \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}$ bo'lib, $C_i + C_{10-i} = C_{10-i} = C_{10} = C_0$ bajariladi, ya'ni qaralayotgan to'plamda $\forall C_i$ ga qarama-qarshi element C_{10-i} mavjud.

d) $\forall C_i \in \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}$ uchun $C_i + C_j = C_j + C_i = C_{i+j}$ (yoki C_{i+j-m}) bajariladi.

Shunday qilib qaralayotgan to'plam qo'shishga nisbatan additiv Abel gruppasi bo'lar ekan.

II. $\langle \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}; \cdot \rangle$ ning multiplikativ yarim gruppaga bo'lishini tekshiramiz:

$\forall C_i, C_j, C_e \in \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}$ uchun $C_i(C_j \cdot C_e) = (C_i \cdot C_j)C_e$ ning bajarilishini ko'rsatish yetarli tenglikning chap tomoni $C_i(C_j \cdot C_e) = C_i \cdot C_{je} = C_{ije} = C_r$, bunda $ije =$

$10q + r$. O'ng tomoni $(C_i \cdot C_j)C_e = C_{ij} \cdot C_e = C_{ije} = C_r$. Bulardan isbotlanishi kerak bo'lgan tenglik kelib chiqadi.

III. Distributivlik sharti $\forall C_i, C_j, C_e \in \frac{\mathbb{Z}}{m\mathbb{Z}}$ lar uchun $(C_i + C_j)C_e = C_i C_e + C_j C_e$ tenglikning bajarilishini tekshiramiz. Bu tenglik chap tomoni (soddalik uchun $i + j + l < m$ deb qaraymiz; $i + j + l > m$ holi ham shunga o'xshash qaraladi). $(C_i + C_j)C_e = C_{i+j} \cdot C_e = C_{(i+j)e}$. O'ng tomoni $C_i \cdot C_e + C_j C_e = C_{ie} + C_{je} = C_{ij+je} = C_{(i+j)e}$ demak, bu tenglikning chap tomonlari teng, o'ng tamonlari ham teng bo'lishi kerak. Bundan ega isbotlanish talab etilgan tenglik kelib chiqadi. Shunday qilib $\langle \frac{\mathbb{Z}}{10\mathbb{Z}}; +; * \rangle$ sistema halqa bo'lar ekan.

202. m moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasida m ta chegirma bo'lib, ular shu modul bo'yicha o'zaro taqqoslanmaydigan bo'lishi kerak. Bizga 5 ta son 20, -4, 22, 18, -1, berilgan. Demak, $m=5$ deb olib, berilgan sonlarning 5 moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanuvchi emas ekanligini ko'rsatamiz. Buning uchun berilgan sonlarni manfiy bo'lmagan eng kichik chermalar ko'rinishiga keltirib olamiz. U holda 0, 1, 2, 3, 4 larga ega bo'lamiz. Bular $m=5$ moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanmaydi. $J: m=5$.

203. Berilgan 20, 31, -8, -5, 25, 14, 8, -1, 13 va 6 sonlarning soni 10 bo'lib, ularni eng kichik musbat chegirmalar ko'rinishida yozsak: 0, 1, 2, 5, 5, 4, 8, 9, 3, 6 hosil bo'ladi. Bunda -5 va 25 lar $m=10$ moduli boyicha o'zaro taqqoslanuvchi, ya'ni ular bitta sinifga tegishli. Shuning uchun ham berilgan sonlar $m=10$ moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini tashkil etmaydi.

204. Istalgan m ta ketma-ket kelgan $x + b$, $x = 0, 1, 2, \dots, m-1$ sonlarni qaraymiz. Bu yerda $(m, 1) = 1$ va 1-teoremani ($a=1$ deb) qo'llasak $x + b, x = 0, 1, 2, \dots, m-1$ sonlarni m moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini hosil qiladi degan xulosaga kelamiz.

205. Berilgan sonlarning soni m ta bo'lib, ular m moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanmaydi. Agar $-\frac{m-i}{2} \equiv \frac{m-j}{2} (mod m)$ desak ($1 \leq i, j < m$)
 $-\frac{m-i}{2} - \frac{m-j}{2} \equiv 0(mod m) \Rightarrow \frac{-2m+j+i}{2} \equiv 0(mod m)$ yoki $\frac{j+i}{2} \equiv 0(mod m) \Rightarrow j \equiv -i(mod)$
 $\Rightarrow j = -i + mt$. U holda $\frac{-m+i}{2} \equiv \frac{m+i-mt}{2} (mod) \Rightarrow \frac{i}{2} \equiv \frac{i}{2} (mod m)$, ya'ni $-\frac{m-i}{2}$ va $\frac{m-j}{2}$ chegirmalar bitta sinfdan olingan. Demak, $-\frac{m-i}{2} \not\equiv \frac{m-j}{2} (mod m)$ va berilgan sonlar m moduli bo'yicha chegirmalarining to'la sistemasini tashkil etadi.

206. $(10, 3) = 1$ bo'lgani uchun 1- teoreмага ko'ra agar x o'zgaruvchi $m=10$ moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini qabul qilsa, $3x - 1$ ham shu sistemani qabul qiladi, ya'ni

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9
$3x - 1$	9	2	5	8	1	4	7	0	3	6

Bu yerda $3x - 1$ ning qiymatlarini 10 moduli bo'yicha manfiy bo'lmagan eng kichik chegirma ko'rinishida yozdik.

207. 4 modul chegirmalarning to'la sistemasida 4 ta 4 moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanmaydigan chegirma bo'lishi kerak. Bizga ma'lumki, agar $(a, m) = 1$ bo'lib x o'zgaruvchi m moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasini qabul qilsa, $ax + b$ ham shu sistemami qabul qiladi. Bizning misolimizda $a = 5$, $b = 0$, $m = 4$ va $(5, 4) = 1$. Shuning uchun ham x ga $x = 0, 1, 2, 3$ qiymatlar bersak $5x = 0, 5, 10, 15$ lar hosil bo'ladi. Bularni manfiy bo'lmagan eng kichik chegirmalar ko'rinishida yozib olsak, 0, 1, 2, 3 izlanayotgan sistema hosil bo'ladi.

208. $ax_i + b$ ($i = 1, 2, \dots, m$) ko'rinishidagi sonlar m moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini tashkil qilsa, ularning soni m ta bo'lib m moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanmasligi kerak.

U holda x_i ($i = 1, 2, \dots, m$) lar qiymatlari ham m ta bo'lib, ular ham m moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanmaydigan bo'ladi. Haqiqatan ham, agar $x_l \equiv x_r \pmod{m}$ desak, $(a, m) = 1$ sonini tanlab olib taqqoslamani ikkala tomonini a ga ko'paytiramiz, u holda $ax_l \equiv ax_r \pmod{m}$ bo'ladi. Bu taqqoslamaga $b \equiv b \pmod{m}$ ayniy taqqoslamani hadlab qo'shsak, $ax_l + b \equiv ax_r + b \pmod{m}$ hosil bo'ladi. Masalaning shartiga ko'ra bunday bo'lishi mumkin emas. Bu qarama-qarshilik $x_l \equiv x_r \pmod{m}$ deganimizdan kelib chiqdi va demak, $x_l \not\equiv x_r \pmod{m}$. Shuning uchun ham qaralayotgan sonlar x_i ($i = 1, 2, \dots, m$) m moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini tashkil etadi.

209. $f(x_i) = a_n x_i^n + a_{n-1} x_i^{n-1} + \dots + a_1 x_i + a_0$, ($i = 1, 2, \dots, m$),

$(a_i, m) = 1$ ko'rinishidagi sonlar m moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini tashkil qilsa, demak ularning soni m ta va $f(x_i) \not\equiv f(x_j) \pmod{m}$ bajariladi. Bu holda x_i ($i = 1, 2, \dots, m$) larning soni ham m ta bo'ladi va ular m moduli bo'yicha o'zaro taqqoslanmaydigan bo'ladi. Haqiqatan ham, agar $x_s \equiv x_k \pmod{m}$ desak, $x_s^2 \equiv x_k^2 \pmod{m}$, \dots , $x_s^{n-1} \equiv x_k^{n-1} \pmod{m}$, $x_s^n \equiv x_k^n \pmod{m}$, $a_0 \equiv a_0 \pmod{m}$ lar bajariladi. Bu taqqoslamalarning ikkala tomonini mos ravishda $a_1, a_2, \dots, a_{n-1}, a_n$ larga ko'paytirib keyin qo'shsak, $f(x_s) \equiv f(x_k) \pmod{m}$ ga ega bo'lamiz. Lekin masalaning shartiga ko'ra $f(x_s) \not\equiv f(x_k) \pmod{m}$. Bu qarama-qarshilik x_i ($i = 1, 2, \dots, m$) lar ichida o'zaro taqqoslanuvchilar yo'q ekanligini bildiradi va demak, ular m moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini tashkil qiladi. Aksincha, tasdiq ham shunga o'xshash isbotlanadi.

210. m moduli bo'yicha chegirmalar keltirilgan sistemasida $\varphi(m)$ ta chegirma bo'lib, ularning har biri m moduli bilan o'zaro tub bo'lishi kerak. Masalada $m = 6$, $\varphi(6) = \varphi(2) \cdot \varphi(3) = (2-1)(3-1) = 2$. $x \leq 6$ va $(x; 6) = 1$ shartlarni qanoatlantiruvchi sonlarni yozib olish kifoya: 1, 5; -5, 5; -5, -1; 7, 11; 13, 17.

211. Qulaylik uchun berilgan chegirmalarni eng kichik musbat chegirmalar ko'rinishida yozib olamiz. U holda 7, 1, 11, 3, 5 va $\varphi(12) = \varphi(2^2 \cdot 3) = \varphi(2^2) \cdot \varphi(3) = (2^2 - 2)(3 - 1) = 4$ bo'lgani uchun 12 modulli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasida 4ta chegirma bo'lish kerak va ularning har biri 12 bilan o'zaro tub bo'lishi kerak. Bizda 5 ta chegirma bor, lekin $(3, 12) = 3$. Shuning uchun ham berilgan sonlar sistemasi 12 moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasini tashkil etmaydi.

212. p modul bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasi sifatida 1, 2, 3, ..., $p-1$, p larni olish mumkin. Bularning ichidan p bilan o'zaro tublarini ajratib olsak: 1, 2, 3, ..., $p-1$ chegirmalarning keltirilgan sistemasi hosil bo'ladi. Bu sistemadagi chegirmalar soni $p-1$ ta.

213. Berilgan chegirmalar soni $\varphi(p) = p-1$ ta va ularning ham biri p bilan o'zaro tub, ya'ni $\left(\frac{p-i}{2}; p\right) = 1$, bunda $p > 2$ tub son, $i = 2k+1$ toq son $\frac{p-i}{2} < p$ va demak $\frac{p-i}{2}$ soni p tub soniga bo'linmaydi. Qaralayotgan chegirmalarning p moduli bo'yicha har xil sinflarga tegishli ekanligi 212-masalada isbotlangan edi. Demak qaralayotgan sonlar sistemasi $p > 2$ moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasini tashkil etadi.

214. Qaralayotgan sistemada $\varphi(7) = 7-1 = 6$ ta son bor. Ularning har biri 7 bilan o'zaro tub, chunki $(5; 7) = 1$. Ular turli sinflarga tegishli, chunki $5^i \equiv 5^j \pmod{7}$ ($0 < j \leq i \leq 6$) dan $5^{i-j} \equiv 1 \pmod{7}$, bundan $i = j$ kelib chiqadi. Demak, chegirmalarning keltirilgan sistemasining ta'rifiga asosan berilgan sonlar sistemasi 7 modul bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasini tashkil etadi.

215. ax_i , ($i = 1, 2, \dots, \varphi(m)$) sonlarni m moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasini tashkil etsa, ularning soni $\varphi(m)$ ta bo'lib $(ax_i; m) = 1$ va $ax_1 \not\equiv ax_s \pmod{m}$ bo'lishi kerak. Bundan $(a; m) = 1$ va $(x_i; m) = 1$ kelib chiqadi. Bizda x_i ($i = 1, 2, \dots, \varphi(m)$) larning soni $\varphi(m)$ ta va $(x_i; m) = 1$ $x_s \not\equiv x_k \pmod{m}$ ekanligini ko'rsatamiz. Faraz etaylik, $x_s \equiv x_k \pmod{m}$ bo'lsin, u holda bu taqqoslamaning ikkala tomoni a , $(a, m) = 1$ soni ko'paytiramiz. U holda $ax_s \equiv ax_k \pmod{m}$ taqqoslamaga ega bo'lamiz. Masalaning sharti bo'yicha $ax_s \not\equiv ax_k \pmod{m}$. Bu qarama-qarshilik $x_s \equiv x_k \pmod{m}$ bo'lsin degan farazimizdan kelib chiqdi. Demak, $x_s \not\equiv x_k \pmod{m}$ ekan. Shunday qilib, agar ax_i ($i = 1, 2, \dots, \varphi(m)$) sonlari m modul bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasini

tashkil qilsa, x_i ($i = 1, 2, \dots, \varphi(m)$) sonlari ham m moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasini tashkil qilar ekan.

216. x o'zgaruvchining qiymatlari $x_1, x_2, \dots, x_{\varphi(m)}$ (bunda $(x_i, m) = 1$ va $x_i \not\equiv x_j \pmod{m}$) lar m modul bo'yicha chegirmalar-ning keltirilgan sistemasini tashkil etgani uchun bu qiymatlarni $ax + b$ ga qo'yib $\varphi(m)$ ta $ax_1 + b$, $ax_2 + b$, \dots , $ax_{\varphi(m)} + b$ songa ega bo'lamiz.

Endi ularning har xil sinflarga tegishli ekanligini va m modul bilan o'zaro tub ekanligini ko'rsatamiz. Agar $ax_i + b \equiv ax_j + b \pmod{m}$ desak, bu taqqoslamalarning xossalriga ko'ra $ax_i \equiv ax_j \pmod{m}$ ga teng kuchli. Buning ikkala tomonini a , $(a, m) = 1$ soniga qisqartirsak, $x_i \equiv x_j \pmod{m}$ ga ega bo'lamiz. Bu esa $x_i \not\equiv x_j \pmod{m}$ shartga ziddir. Demak, qaralayotgan sonlar m moduli bo'yicha har xil sinflarga tegishli ekan. $(ax_i + b, m) = d > 1$ desak, $ax_i + b \equiv 0 \pmod{d}$ va $m \equiv 0 \pmod{d}$ ga ega bo'lamiz. $b = m \cdot b_1$ va $m = d \cdot m_1$ bo'lgani uchun $b = d \cdot (m_1 \cdot b_1)$ bo'ladi, ya'ni b soni d ga bo'linadi. U holda $ax_i + b \equiv 0 \pmod{d}$ dan $ax_i \equiv 0 \pmod{d}$ ni hosil qilamiz. $(a, m) = 1$ dan $(a, d) = 1$ ekanligi kelib chiqadi. Shuning uchun $ax_i \equiv 0 \pmod{d}$ dan $x_i \equiv 0 \pmod{d}$ bajarilishi kerak degan xulosa kelib chiqadi. Bunday bo'lishi mumkin emas, chunki $(x_i, m) = 1$ va demak, $(x_i, d) = 1$. Bu yerdan $\varphi(m)$ ta $ax_1 + b$, $ax_2 + b$, \dots , $ax_{\varphi(m)} + b$ larning har xil sinflarga tegishli ekanligi kelib chiqadi.

217. $(a; m) = d$ shart $\left(\frac{a}{d}; \frac{m}{d}\right) = 1$ ga teng kuchli. Shuning uchun ham a ning o'rniga $\frac{a}{d}$ va m ning o'rniga $\frac{m}{d}$ ni olib 1- teoremani qo'llaymiz. U holda 1-teoremadan – agar x o'zgaruvchi $\frac{m}{d}$ moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini qabul qilsa, $\frac{a}{d}x + b$ ham $\frac{m}{d}$ moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini qabul qiladi degan tasdiq kelib chiqadi.

218. $(a; m) = d$ shartdan $\left(\frac{a}{d}; \frac{m}{d}\right) = 1$ shart kelib chiqadi. Shuning uchun ham a ni $\frac{a}{d}$ bilan, m ni $\frac{m}{d}$ bilan almashtirib, 2 – teoremani qo'llaymiz. U holda 2-teoremadan – “agar x o'zgaruvchi $\frac{m}{d}$ moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasini qabul qilsa, u holda ax ham $\frac{m}{d}$ moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasini qabul qiladi” – degan tasdiqqa ega bo'lamiz.

219. $m=9$ moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasida 9 ta son bo'lib ular o'zaro taqqoslanmaydigan bo'lishi kerak. Shuning uchun ham:

1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9–lar $m=9$ moduli bo'yicha musbat eng kichik chegirmalarning to'la sistemasini;

0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8– lar $m=9$ moduli bo'yicha manfiy bo'lmagan eng kichik chegirmalarning to'la sistemasini;

$0, \pm 1, \pm 2, \pm 3, \pm 4$ – lar $m=9$ moduli bo'yicha absolyut qiymati jihatidan eng kichik chegirmalarning to'la sistemasi bo'ldi.

Endi $m=9$ moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemalarini 3 xil (musbat, manfiy bo'lmagan, absolyut qiymati jihatidan eng kichik chegirmalar) ko'rinishda yozish uchun to'la sistemalardagi chegirmalarning m bilan o'zaro tublarini ajratib olish kifoya, ya'ni ularning har birida $\varphi(9)=6$ ta chegirma bo'ladi. Shuning uchun ham:

$1, 2, 4, 5, 7, 8$ – lar $m=9$ moduli boyicha musbat eng kichik chegirmalarning keltirilgan sistemasi;

$1, 2, 4, 5, 7, 8$ – lar $m=9$ moduli boyicha manfiy bo'lmagan eng kichik chegirmalarning keltirilgan sistemasi;

$\pm 1, \pm 2, \pm 4$ – lar $m=9$ moduli boyicha absolyut qiymati jihatidan eng kichik chegirmalarning keltirilgan sistemasi bo'ladi.

Shuni ham ta'kidlash kerakki, bu misolda $m=9$ moduli boyicha musbat eng kichik chegirmalarning va manfiy bo'lmagan eng kichik chegirmalarning keltirilgan sistemalari bir xil bo'lar ekan.

III.3-§.

220. a) $(a, 7) = 1$ bo'lganligi uchun Ferma teoremasiga ko'ra $a^6 \equiv 1 \pmod{7}$ bajariladi. Bundan $a^{12} \equiv 1 \pmod{7}$, ya'ni $(a^{12} - 1) : 7$.

b) $(a, 65) = 1$ dan $(a; 5 \cdot 13) = (a; 5) = (a; 13) = 1$ kelib chiqadi. Demak, Ferma teoremasiga asosan $a^{12} \equiv 1 \pmod{13}$ va $a^4 \equiv 1 \pmod{5}$. Oxirgi taqqoslamaning ikkala tomonini kubga ko'tarsak $a^{12} \equiv 1 \pmod{5}$ hosil bo'ladi. $a^{12} \equiv 1 \pmod{5}$ va $a^{12} \equiv 1 \pmod{13}$, hamda $(5; 13) = 1$ dan $a^{12} \equiv 1 \pmod{65}$ kelib chiqadi. $(b; 65) = 1$ bo'lganligi uchun yuqoridagidek mulohaza yuritib, $b^{12} \equiv 1 \pmod{65}$ ni hosil qilamiz. $a^{12} \equiv 1 \pmod{65}$ va $b^{12} \equiv 1 \pmod{65}$ taqqoslamalardan $a^{12} - b^{12} \equiv 0 \pmod{65}$ ga ega bo'lamiz. Bu esa $a^{12} - b^{12} : 65$ ga teng kuchli.

221. Kanonik yoyilmasiga 2 va 5 sonlari kirmaydigan natural sonni x desak $(x, 10) = 1$ va $\varphi(10) = 4$ bo'lgani uchun Eyler teoremasiga ko'ra $x^4 \equiv 1 \pmod{10}$. Shuning uchun ham $x^{12} \equiv (x^4)^3 \equiv 1 \pmod{10}$. Demak, kanonik yoyilmasiga 2 va 5 sonlari kirmaydigan natural sonning 12 –darajasining birlik raqami 1ga teng ekan.

222. $a \not\equiv 0 \pmod{p}$ bo'lgani uchun $(a; p) = 1$ deb yozish mumkin. U holda, Ferma teoremasiga ko'ra $a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$ bajariladi. Bundan $a^{p-1} - 1 \equiv 0 \pmod{p}$. Bu taqqoslamaning chap tomoniga p ni qo'shsak, (taqqoslamaning istalgan tomoniga yoki ikkala tomoniga modulga karrali bo'lgan sonni qo'shish va

ayirish mumkin) $a^{p-1} + p - 1 \equiv 0(mod p)$ hosil bo'ladi. Bundan $(a^{p-1} + p - 1) : p$, ya'ni $a^{p-1} + p - 1$ soni murakkab son.

223. Ferma teoremasiga asosan $2^{11-1} \equiv 1(mod 11)$, $2^{30} \equiv 1(mod 31)$ yoki $2^{11} \equiv 2(mod 11)$, $2^{31} \equiv 2(mod 31)$. Birinchi taqqoslamadan $(2^{11})^{31} \equiv 2^{31}(mod 11) \equiv 2 \cdot (2^6)^5(mod 11) \equiv 2 \cdot (-2)^5(mod 11) \equiv 2 \cdot (-32)(mod 11) \equiv 2(mod 11)$. Shunga o'xshash $(2^{31})^{11} \equiv 2^{11}(mod 31) \equiv 2 \cdot (2^5)^2(mod 31) \equiv 2(mod 31)$. Shunday qilib, $2^{11 \cdot 31} \equiv 2(mod 11)$ va $2^{31 \cdot 11} \equiv 2(mod 31)$ hamda $(11; 31) = 1$ bo'lgani uchun $2^{11 \cdot 31} \equiv 2(mod 11 \cdot 31)$.

224. Ferma teoremasiga ko'ra $2^{12} \equiv 1(mod 13)$. Shuning uchun $2^{24} \equiv 1(mod 13)$. Bundan tashqari $2^6 \equiv 64 \equiv -1(mod 13)$ ekanligidan $2^{30} \equiv -1 \equiv 12(mod 13)$ bo'ladi. Demak, izlangan qoldiq 12 ga teng.

225. $3^{16} \equiv 1(mod 17)$ bo'lganligi uchun $3^{59} \equiv 3^{11} \cdot (3^{16})^3 \equiv 3^{11}(mod 17) \equiv (3^3)^3 \cdot 3^2(mod 17) \equiv 10^3 \cdot 9(mod 17) \equiv 1000 \cdot 9(mod 17) \equiv 14 \cdot 9(mod 17) \equiv 126(mod 17) \equiv 7(mod 17)$. Demak 3^{59} ni 17 ga bo'lsak, 7 qoldiq qoladi.

226. Ferma teoremasiga asosan $a^{p-1} \equiv 1(mod p)$, $(a; p) = 1$. Bu taqqoslamani ikkala tomonini n -darajaga ko'taramiz. U holda $a^{n(p-1)} \equiv 1(mod p)$ hosil bo'ladi. Bundan va $a \equiv a(mod p)$ dan $a^{n(p-1)+1} \equiv a(mod p)$ kelib chiqadi. Keyingi taqqoslama $a : p$ bo'lsa ham o'rinli. Shunday qilib ixtiyoriy a butun, n -natural va p tub sonlar uchun $a^{n(p-1)+1} \equiv a(mod p)$ taqqoslama o'rinli.

227. 317 ni 15 ga bo'lgandagi qoldiq 2 ga teng bo'lgani uchun, ya'ni $317 \equiv 2(mod 15)$ ekanligidan $317^{259} \equiv 2^{259}(mod 15)$ bo'lishini topamiz. Eyler teoremasiga ko'ra $2^{\varphi(15)} \equiv 1(mod 15)$ va $\varphi(15) = \varphi(3 \cdot 5) = \varphi(3) \cdot \varphi(5) = 2 \cdot 4 = 8$ bo'lgani uchun $2^8 \equiv 1(mod 15)$. $259 = 32 \cdot 8 + 3$ ekanligidan $2^{259} = (2^8)^{32} \cdot 2^3 \equiv 8(mod 15) \equiv 8(mod 15)$ bo'ladi. Demak 317^{259} sonini 15 ga bo'lgandagi qoldiq 8 ga teng ekan.

228. Bu yerda $\varphi(11) = 10$. Shuning uchun ham Eyler teoremasiga ko'ra $3^{\varphi(11)} \equiv 1(mod 11)$. $\varphi(11) = 11 - 1 = 10$ bo'lganligi sababli $3^{10} \equiv 1(mod 11)$ bo'ladi. Bundan

$$3^{80} = (3^{10})^8 \equiv 1^8 \equiv 1(mod 11). \quad (1)$$

Shunga o'xshash $(7, 11) = 1$ va Eyler teoremasiga ko'ra $7^{\varphi(11)} \equiv 1(mod 11)$ bo'lganligi sababli $7^{10} \equiv 1(mod 11)$ bo'ladi. Bundan

$$7^{80} = (7^{10})^8 \equiv 1^8 \equiv 1(mod 11). \quad (2)$$

(1) va (2) taqqoslamalarni hadlab qo'shib

$$3^{80} + 7^{80} \equiv 2(mod 11)$$

ni hosil qilamiz. Demak, $3^{80} + 7^{80}$ sonini 11 ga bo'lgandagi qoldiq 2 ga teng ekan.

229. Avvalo 3^{100} ni 7 ga bo'lgandagi qoldiqni topamiz. $(3; 7) = 1$ bo'lganligi uchun Ferma teoremasidan $3^6 \equiv 1(mod 7)$ kelib chiqadi. Shuning uchun ham

$$3^{100} \equiv (3^6)^{16} \cdot 3^4 \pmod{7} \equiv 3^4 \pmod{7} \equiv 4 \pmod{7}. \quad (1)$$

Endi 4^{100} ni 7 ga bo'lgandagi qoldiqni aniqlaymiz. Bu yerda $(4; 7) = 1$ va $4^6 \equiv 1 \pmod{7}$. Shuning uchun

$$4^{100} \equiv (4^6)^{16} \cdot 4^4 \pmod{7} \equiv 4^2 \cdot 4^2 \pmod{7} \equiv 9 \cdot 9 \pmod{7} \equiv 4 \pmod{7} \quad (2)$$

(1) va (2) taqqoslamalardan $4^{100} + 3^{100} \equiv 1 \pmod{7}$ hosil bo'ladi.

Demak, $4^{100} + 3^{100}$ ni 7 ga bo'lsak 1 qoldiq qoladi.

Izoh. $4^{100} + 3^{100} \equiv 3^{100} + (-3)^{100} \pmod{7} \equiv 2 \cdot 3^{100} \pmod{7}$ dan foydalanib ham shu natijani olish mumkin.

230. $197 = 35 \cdot 5 + 22$ bo'lganligi uchun $197^{157} \equiv (35 \cdot 5 + 22)^{157} \equiv 22^{157} \pmod{35}$. Bu yerda $(22; 35) = 1$ va Eyler teoremasiga asosan $22^{\varphi(35)} \equiv 1 \pmod{35}$ yoki $22^{24} \equiv 1 \pmod{35}$. Bundan $22^{157} \equiv (22^{24})^6 \cdot 22^{13} \pmod{35} \equiv 22^{13} \pmod{35} \equiv (22^2)^6 \cdot 22^1 \pmod{35} \equiv (-6)^6 \cdot 22 \pmod{35} \equiv ((-6)^2)^3 \cdot 22 \pmod{35} \equiv 22 \pmod{35}$. Shunday qilib 197^{157} ni 35 ga bo'lgandagi qoldiq 22 chiqar ekan.

231. $2^{72} \equiv 1 \pmod{73}$ va $2^{36} \equiv 1 \pmod{37}$. Bulardan

$2^{73} \equiv 2 \pmod{73}$ va $2^{37} \equiv 2 \pmod{37}$. Bu yerdagi birinchi taqqoslamaga asosan $(2^{73})^{37} \equiv 2^{37} \pmod{73} \equiv (2^6)^6 \cdot 2 \pmod{73} \equiv (-9)^6 \cdot 2 \pmod{73} \equiv ((-9)^2)^3 \cdot 2 \pmod{73} \equiv 8^3 \cdot 2 \pmod{73} \equiv 1024 \pmod{73} \equiv 2 \pmod{73}$, ya'ni

$$(2^{73})^{37} \equiv 2 \pmod{73}. \quad (3)$$

Endi $2^{73} \equiv 2 \pmod{37}$ taqqoslamadan $(2^{37})^{73} \equiv 2^{73} \pmod{37} \equiv (2^{36})^2 \cdot 2 \pmod{37} \equiv 2 \pmod{37}$, ya'ni

$$(2^{37})^{73} \equiv 2 \pmod{37}. \quad (4)$$

(3) va (4) taqqoslamalardan $(2^{37})^{73} \equiv 2 \pmod{37 \cdot 73}$ yoki bundan $2^{n-1} \equiv 1 \pmod{n}$, bu yerda $n = 37 \cdot 73$.

232. $1^{30} \equiv 1 \pmod{11}$, $2^{30} \equiv (2^{10})^3 \equiv 1 \pmod{11}$, ..., $10^{30} \equiv 1 \pmod{11}$. Bu yerda $i = 1, 2, 3, \dots, 10$ bo'lsa, $i^{10} \equiv 1 \pmod{11}$ ekanligidan foydalandik. Bundan $1^{30} + 2^{30} + \dots + 10^{30} \equiv 10 \pmod{11} \equiv -1 \pmod{11}$ kelib chiqadi.

233. a) $x^7 \equiv x \pmod{42}$ dan $x^7 \equiv x \pmod{2 \cdot 3 \cdot 7}$. Demak, biz $x^7 \equiv x \pmod{7}$, $x^7 \equiv x \pmod{3}$ va $x^7 \equiv x \pmod{2}$ taqqoslamalarning ixtiyoriy x butun soni uchun o'rinli ekanligini ko'rsatishimiz kerak. Birinchi taqqoslama Ferma teoremasidan bevosita kelib chiqadi. 2- va 3- larni bevosita chegirmalarning to'la sistemasini tekshirib ko'rish bilan ishonch hosil qilamiz. 2 moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasi 0 va 1 dan iborat va bularning ikkalasi ham $x^7 \equiv x \pmod{2}$ taqqoslamani qanoatlantiradi. 3 moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasi 0, 1, 2 dan iborat va bularning uchasi ham $x^7 \equiv x \pmod{3}$ taqqoslamani qanoatlantiradi.

b) $x^{13} \equiv x \pmod{2730}$ dan $x^{13} \equiv x \pmod{2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 13}$. Bu yerdan $x^{13} \equiv x \pmod{13}$, (Ferma teoremasiga ko'ra); $x^{13} \equiv x \pmod{2}$ (0, 1 ni qo'yib tekshirsak); $x^3 \equiv x \pmod{3}$ dan $x^{13} \equiv (x^3)^4 \cdot x \equiv x^5 \equiv x^3 \cdot x^2 \pmod{3} \equiv x^3 \pmod{3} \equiv$

$x(mod3)$. $x^{13} \equiv x(mod5)$ va $x^{13} \equiv x(mod7)$ lar ham shunga o'xshash isbotlanadi. Endi hosil bo'lgan $x^{13} \equiv x(mod2)$, $x^{13} \equiv x(mod3)$, $x^{13} \equiv x(mod5)$, $x^{13} \equiv x(mod7)$ va $x^{13} \equiv x(mod13)$ taqqoslamalarning ixtiyoriy x butun son uchun o'rinli ekanligidan $x^{13} \equiv x(mod 2 \cdot 3 \cdot 5 \cdot 7 \cdot 13)$ ning, yoki bundan $x^{13} \equiv x(mod2730)$ ning o'rinli ekanligi kelib chiqadi.

234. p va q lar $(p; q) = 1$ shartni qanoatlantiruvchi tub sonlar bo'lgani uchun $p^{q-1} \equiv 1(modq)$ va $q^{p-1} \equiv 1(modp)$. Bu taqqoslamalarni tenglik qilib yozsak, $p^{q-1} - 1 = qt$, $q^{p-1} - 1 = pl$, $t, l \in Z$. Bulardan

$$(p^{q-1} - 1)(q^{p-1} - 1) = pqtl \quad \text{yoki} \quad p^{q-1} \cdot q^{p-1} - p^{q-1} - q^{p-1} + 1 = pqtl.$$

Endi taqqoslama qilib yozsak, $q^{p-1} + p^{q-1} - p^{q-1} \cdot q^{p-1} - 1 \equiv 0(modpq)$.

Bundan $q^{p+1} + p^{q+1} \equiv 1(modpq)$ kelib chiqadi.

235. 2^{100} sonining oxirgi ikkita raqamini topish uchun uni 100 ga bo'lishdan chiqqan qoldiqni topish kifoya. Bu yerda $100 = 25 \cdot 4$ va Eyler teoremasiga ko'ra $2^{\varphi(25)} \equiv 1(mod25)$, ya'ni $2^{20} \equiv 1(mod25)$ hamda $2^{100} = 2^{98} \cdot 2^2$ bo'lgani uchun $2^{98} \equiv 2^{80} \cdot 2^{18}(mod25) \equiv 2^{18}(mod25) \equiv (2^9)^2(mod25) \equiv 144(mod25) \equiv 19(mod25)$. Buni tenglik qilib yozsak, $2^{98} = 19 + 25t$. Bu tenglikni ikkala tomonini 4 ga ko'paytirib, taqqoslama ko'rinishida yozamiz. U holda $2^{100} = 76 + 100t$ yoki $2^{100} \equiv 76(mod 100)$. Demak, 2^{100} ning oxirgi raqami ikkita raqam 7 va 6.

236. Berilgan sonning oxirgi raqamini topish uchun uni 10 ga bo'lishdan chiqqan qoldiqni topish kifoya. $(3,10) = 1$ va Eyler teoremasiga ko'ra $3^{\varphi(10)} \equiv 1(mod11)$. Bunda $\varphi(10) = \varphi(2 \cdot 5) = \varphi(2) \cdot \varphi(5) = (2 - 1) \cdot (5 - 1) = 4$ bo'lganligi sababli $3^4 \equiv 1(mod10)$ bo'ladi. Shuning uchun ham $3^{100} = (3^4)^{25} \equiv 1^{25} \equiv 1(mod10)$. Demak, 3^{100} sonining oxirgi raqami 1 ga teng bo'lar ekan.

237. 243^{402} sonining oxirgi uchta raqamini topish uchun uni 1000 ga bo'lishdan chiqqan qoldiqni topish kerak bo'ladi. $243 = 3^5$, $1000 = 10^3 = 5^3 \cdot 2^3$ bo'lgani uchun $(243; 1000) = 1$ va Eyler teoremasiga asosan $243^{\varphi(1000)} \equiv 1(mod1000)$ bajariladi. Bu yerda $\varphi(1000) = \varphi(2^3 \cdot 5^3) = \varphi(2^3) \cdot \varphi(5^3) = (2^3 - 2^2)(5^3 - 5^2) = 4 \cdot 100 = 400$ bo'lgani uchun $243^{400} \equiv 1(mod1000)$. Shuning uchun ham $243^{402} \equiv 243^{400} \cdot 243^2 \equiv 243^2(mod1000)$

$$\equiv 59049(mod1000) \equiv 49(mod1000). \text{ Demak, uchta raqami } 0,4,9.$$

238. Shartga asosan $(n; 6) = 1$. Bundan $(n; 2) = 1$ va $(n; 3) = 1$ bo'lgani uchun u toq son $n = 2k + 1$, u holda $n^2 - 1 = (n - 1)(n + 1) = (2k + 1 - 1)(2k + 1 + 1) = 4k(k + 1)$ ifoda 8 ga bo'linadi, ya'ni $n^2 - 1 = 0(mod8)$ yoki bundan

$$n^2 \equiv 1(mod8). \quad (5)$$

Ikkinchi tomondan $(n; 3) = 1$ bo'lgani uchun Ferma teoremasiga asosan

$$n^2 \equiv 1(mod3). \quad (6)$$

Hamda $(8; 3) = 1$ bo'lgani uchun (5) va (6) dan $n^2 \equiv 1(mod 24)$ kelib chiqadi.

239. Ferma teoremasiga ko'ra : $1^{p-1} \equiv 1(mod p)$, $2^{p-1} \equiv 1(mod p)$, ..., $(p-1)^{p-1} \equiv 1(mod p)$. Bunda p - tub son . Bu taqqoslamaning har birini $k \in N$ darajaga ko'tarib keyin hadlab qo'shamiz . U holda

$$1^{k(p-1)} + 2^{k(p-1)} + \dots + (p-1)^{k(p-1)} \equiv p-1(mod p)$$

hosil bo'ladi. Bundan

$$1^{k(p-1)} + 2^{k(p-1)} + \dots + (p-1)^{k(p-1)} + 1 \equiv 0(mod p).$$

Buni qisqacha

$$\sum_{i=1}^{p-1} i^{k(p-1)} + 1 \equiv 0(mod p)$$

ko'rinishda yozishimiz mumkin.

240. Ma'lumki, $a^p - a \equiv 0(mod p)$. Shunga asosan $(a_1 + a_2 + \dots + a_n)^p \equiv a_1^p + a_2^p + \dots + a_n^p(mod p)$. Bu yerda $a_1 \equiv a_1^p(mod p)$, $a_2 \equiv a_2^p(mod p)$, ..., $a_n \equiv a_n^p(mod p)$ ekanligini e'tiborga olsak : $(a_1 + a_2 + \dots + a_n)^p \equiv a_1^p + a_2^p + \dots + a_n^p(mod p)$ ga, ya'ni isbotlanishi kerak bo'lgan taqqoslama $(\sum_{i=1}^n a_i)^p \equiv \sum_{i=1}^n a_i^p(mod p)$ ga ega bo'lamiz.

241. Eyler teoremasiga asosan $(a; m) = 1$ bo'lsa , $a^{\varphi(m)} \equiv 1(mod m)$ bo'ladi. Endi faraz etaylik x soni $a^x \equiv 1(mod m)$ taqqoslamaning eng kichik yechimi bo'lib, $\varphi(m) = x \cdot q + r$, $0 \leq r < x$ bo'lsin, u holda $a^{\varphi(m)} \equiv (a^x)^q \cdot a^r \equiv 1 \cdot a^r(mod m) \equiv 1(mod m)$, ya'ni $a^r \equiv 1(mod m)$. Bu esa x soni

$a^x \equiv 1(mod m)$ taqqoslamaning eng kichik yechimi deganimizga zid. Demak, $r = 0$ va $\varphi(m) = x \cdot q$, ya'ni x soni $\varphi(m)$ ning bo'luvchisi.

242. Ferma teoremasiga asosan

$$a_i^5 \equiv a_i(mod 5) \text{ va } a_i^5 \equiv a_i(mod 2), a_i^5 \equiv a_i(mod 3). \quad (7)$$

Keyingi ikkita taqqoslamaning o'rinli ekanligini bevosita chegirmalarning to'la sistemasini qo'yib, tekshirib ko'rish mumkin. Bulardan

$$a_i^5 \equiv a_i(mod 30), \quad i = 1, 2, \dots, n.$$

Bu taqqoslamalarni hadlab qo'shsak,

$$\sum_{i=1}^n a_i^5 \equiv \sum_{i=1}^n a_i(mod 30),$$

ya'ni $M \equiv N(mod 30)$. Bundan, agar N soni 30 bo'linsa, M ning ham 30 ga bo'linishi kelib chiqadi.

Izoh.(7) taqqoslamalar $a_i^5 \equiv a_i(mod 6)$ ga teng kuchli bu taqqoslamani

$$\begin{aligned} a_i^5 - a_i &\equiv a_i(a_i^4 - 1) \equiv a_i(a_i - 1)(a_i + 1)(a_i^2 + 1)(mod 6) \\ &\equiv (a_i - 1)a_i(a_i + 1)(a_i^2 + 1)(mod 6). \end{aligned}$$

Bunda $(a_i - 1)a_i(a_i + 1) \equiv 0(mod 6)$ bo'lganligi uchun $a_i^5 - a_i \equiv 0(mod 6)$ bajariladi.

243. Agar a soni 5 ga karrali bo'lsa, $a = 5k$ va $a^{100} \equiv (5k)^{100} \equiv 5^{100} \cdot k^{100} \equiv 0(mod 125)$. Agarda $(a; 5) = 1$ bo'lsa, u holda Eyler teoremasiga asosan $a^{\varphi(125)} \equiv 1(mod 125)$. Bundan $a^{\varphi(125)} \equiv a^{\varphi(5^3)} \equiv a^{5^3-5^2} \equiv a^{100} \equiv 1(mod 125)$. Demak, agar a butun soni 5 ga karrali bo'lsa, a^{100} ni 125 ga bo'lishdan chiqqan qoldiq 0 ga teng, aks holda qoldiq 1 ga teng bo'lar ekan.

244. Masalaning shartiga ko'ra $(a; 10) = 1$. Bu esa $(a; 2) = 1$ va $(a; 5) = 1$ larga teng kuchli. Agar $(a; 5) = 1$ bo'lsa, 24-masalaga asosan

$$a^{100} \equiv 1(mod 125). \quad (8)$$

Ikkinchi tomondan esa Eyler teoremasiga asosan $a^{\varphi(8)} \equiv 1(mod 8)$. Bundan $a^4 \equiv 1(mod 8)$. Bu taqqoslamaning ikkala tomonini 25 –darajaga ko'taramiz, u holda

$$a^{100} \equiv 1(mod 8) \quad (9)$$

taqqoslama hosil bo'ladi. (8) va (9) dan $(8; 125) = 1$ bo'lgani uchun $a^{100} \equiv 1(mod 1000)$ ni hosil qilamiz. Bu oxirgi taqqoslamaning ikkala tomonini n –darajaga ko'taramiz va keyin ikkala tomonini a ga ko'paytirsak,

$$a^{100n+1} \equiv a(mod 1000)$$

ga ega bo'lamiz.

245. a soni 7 ga bo'linmasa, u holda $(a; 7) = 1$ bo'ladi va $a^6 \equiv 1(mod 7)$ bo'ladi. Bu taqqoslamaning avval m –darajaga keyin n –darajaga ko'taramiz. U holda $a^{6m} \equiv 1(mod 7)$ va $a^{6n} \equiv 1(mod 7)$ larga ega bo'lamiz. Bularni hadlab qo'shsak, $a^{6m} + a^{6n} \equiv 2(mod 7)$ ni hosil qilamiz. Ya'ni agar a soni 7 ga bo'linmasa $a^{6m} + a^{6n}$ ni 7 ga bo'lsak, 2 qldiq qolar ekan. Endi $a : 7$ bo'lsin. U holda $a^{6m} : 7$ va $a^{6n} : 7$ bajariladi. Bundan $(a^{6m} + a^{6n}) : 7$, ya'ni $a^{6m} + a^{6n} \equiv 0(mod 7)$.

246. Bu yerda $p \neq 5$ chunki, agarda $p = 5$ bo'lsa, $5^{25} + 1 \equiv 0(mod 25)$ bo'lishi kerak. Lekin bu yerda ikkinchi qo'shiluvchi 25 ga bo'linmaydi. Berilgan taqqoslamaning quyidagicha yozib olamiz:

$$\begin{aligned} 5^{p^2} + 1 &= (5^{p^2} - 5) + 6 = 5(5^{p^2-1} - 1) + 6 = 5[(5^{p-1})^{p+1} - 1] + 6 \\ &\equiv 0(mod p^2). \end{aligned}$$

Ferma teoremasiga asosan $5^{p-1} - 1 \equiv 0(mod p)$. Bu yerda $(5^{p-1})^{p+1} - 1$ soni $5^{p-1} - 1$ ga karrali bo'lganligi uchun $[(5^{p-1})^{p+1} - 1]$ soni p ga bo'linadi. Demak, 6 ham p ga bo'linishi kerak. Bundan $p = 2$ yoki $p = 3$. Agar $p = 2$ bo'lsa, u holda $5^{2^2} + 1 = 5^4 + 1 \equiv 626 \not\equiv 0(mod 2^2)$, agarda $p = 3$ bo'lsa, u holda $5^{3^2} + 1 = 5^9 + 1 \equiv 1953126 \equiv 0(mod 3^2)$. Shunday qilib izlanayotgan son $p = 3$ ekan.

247. Masalaning sharti bo'yicha p va $2p + 1$ lar tub sonlar. Shuning uchun ham Ferma teoremasiga ko'ra $(2p + 1)^2 \equiv 1(mod 3)$ va $p^2 \equiv 1(mod 3)$. Ikkinchi

taqqoslamani 4 ga ko'paytirib $4p^2 \equiv 4(mod 3)$ birinchisidan ayiramiz, u holda $4p^2 + 4p + 1 - 4p^2 \equiv 1 - 4(mod 3)$ yoki $4p + 1 \equiv -3(mod 3)$. Bundan $4p + 1 \equiv 0(mod 3)$. Demak, $4p + 1$ soni 3 dan katta va 3 ga bo'linadi. Shuning uchun ham u murakkab son.